

ГЕОГРАФІЯ

УДК 338.48-6327-57-522(477.83)

*Ю.Я. Городиський, аспірант,
Львівський національний університет імені Івана Франка*

ТЕРИТОРІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПАЛОМНИЦТВА У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті охарактеризовано сучасний розвиток паломництва у Львівській області та його територіальні особливості. Проаналізовано динаміку кількості релігійних громад за конфесіями у регіоні за останні роки. Перелічено найвідоміші місця християнського паломництва (де знаходяться чудотворні ікони, моці святих, святі цілющі джерела й ін.) і наведено коротку туристичну характеристику найвідоміших з них. Складено картосхему розміщення об'єктів паломництва на території Львівської області.

Ключові слова: паломництво, релігійно-паломницький туризм, моці святих і блаженних, чудотворні ікони, святі цілющі джерела, християнські реліквії.

Ю.Я. Городиський. ТЕРРИТОРИАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПАЛОМНИЧЕСТВА ВО ЛЬВОВСКОЙ ОБЛАСТИ. В статье охарактеризовано современное развитие паломничества во Львовской области и его территориальные особенности. Проанализирована динамика количества религиозных общин по конфессиям в регионе за последние годы. Перечислены известные места христианского паломничества (где находятся чудотворные иконы, мощи святых, святые целебные источники и др.) и приведена краткая туристическая характеристика важнейших из них. Составлено картосхему размещения объектов паломничества на территории Львовской области.

Ключевые слова: паломничество, религиозно-паломнический туризм, мощи святых и блаженных, чудотворные иконы, святые целебные источники, христианские реликвии.

Постановка проблеми. Подорожі до Святих місць з метою поклоніння притаманне для всіх часів і всіх релігій. Давні греки і римляни здійснювали подорожі до віддалених храмів, священних гаїв, джерел, печер, відвідували храми Єгипту, Близького Сходу, Причорномор'я. Віра супроводжувала людство протягом усієї його історії, і стільки ж, скільки існує віра, нам відомо про паломництво як подорож, яке здійснюється до святих місць з метою поклоніння, здійснення певних актів віри [5, с. 5].

Паломництво, або подорож, з релігійною метою відіграє важливу роль у суспільному житті людини. Воно виконує багато функцій для людини: пізнавальну, рекреаційну, туристичну, спортивно-оздоровчу, наукову, соціальну.

Подорожі прочан здійснюються до релігійних об'єктів. У християнстві це можуть бути чудотворні ікони, моці святих, святі цілющі джерела. Ці об'єкти паломництва використовуються не тільки в релігійному туризмі, але і як цікаві пізнавальні місця в інших видах туризму, зокрема в культурно-пізнавальному, сільському та екологічному.

Особливості паломництва в християнстві можуть відрізнятися в різних напрямках, сектах і деномінаціях. Характер цих поїздок, їх інтенсивність, залежать також від особливостей економічного і політичного становища, рівня матеріального добробуту громадян, їх соціального та професійного становища, географічного розташування місць паломництва і клімату в місцях поїздок. Географічне дослідження об'єктів

паломництва є важливим для розвитку релігійно-паломницького туризму в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В Україні паломництво і релігійний туризмом активно досліджують такі вчені: Н. Вояківська [1], Б. Савчук [9], О. Любіцева, С. Романчук [5], О. Жаровская [2], Т. Божук [6], А. Ковальчук [3]. Патріарший паломницький центр УГКЦ зібрав і упорядкував інформацію про історію чудотворних ікон, мощей святих та храмів, в яких зберігаються святині [7]. Створені інтернет-сайти на релігійно-паломницьку тематику, найвідоміші: «Патріарший паломницький центр УГКЦ» [8], «Святині, які знаходяться в храмах Львівської єпархії УПЦ» [10], «Святині Церкви» [11], «Українська Автокефальна Православна Церква [15]», «Українська Православна церква. Київський патріархат УПЦ» [16]. Проте в цілому суспільно-географічного вивченню і дослідженню об'єктів паломництва на сучасному етапі не приділяється достатньо уваги.

Формування цілей статті. Головною метою є географічне дослідження місць і об'єктів християнського паломництва на території Львівської області.

Виклад основного матеріалу. Слово «паломництво» походить від слова «пальма» – паломники-християни, які здійснювали поїздки на Святу Землю в Середньовіччя, привозили звідти пальмову гілку. Паломництво – це мандрювання богомольців до «святих місць» [6, с. 85]. Той, хто вирушає в таке мандрювання, називається паломником. Паломник – це здебільшого

глибоко релігійна людина, який завжди готовий на деякий час відмовитися від звичайного способу життя заради молитви, задоволення своїх духовних цілей. У різних регіонах світу існують інші назви цього слова. Наприклад в Україні – паломник, прочанин; мандрівник, шанувальник – в Росії, пілігрим, паломник, – на Заході, хаджі – на сході [5, с. 6].

Для здійснення паломництва людей спонукає багато різних мотивів. Це бажання зцілитися від душевних і фізичних хвороб, відмовити молитвам за прощення гріхів, помолитися за здоров'я рідних і близьких, покаятися у вчинках, випросити у Бога щасливої долі для себе і сім'ї, легкого життя, на Землі, проявити відданість у вірі і знайти сенс у житті. Значення паломництва в суспільно-релігійного життя визначає духовну і просвітницьку місію. При відвідинах святих місць люди дізнаються про історію та духовних традиціях монастирів і храмів, особливості богослужіння, про святих і подвижників благочестя, про їх життя і діяльності. Паломництво відіграє також важливу загальноосвітню роль. Монастирі та храми завжди були не тільки місцем духовного діяння, а й центрами освіти, збереження історичної та культурної спадщини, її розповсюдження і примноження. Тут роками накопичувалися книги, ікони, твори прикладного мистецтва, вироби народних промислів. Монастирські і храмові будівлі були головними архітектурними пам'ятками своєї епохи, особливо до 18 століття. Незважаючи на втрату свого основного призначення в радянський період, вони зберігали роль культурних центрів в якості музеїв.

На сьогоднішній день паломники широко користуються послугами релігійних організацій або туристичних підприємств. Створюються спеціальні туристичні фірми, які організують такі тури з обслуговуванням і екскурсіями на місцях. Потоки паломників, інтенсивно ростуть у дні релігійних свят і подій. Релігійним паломництвом історично займалися і займаються в даний час спеціальні служби паломників, створювані релігійними центрами тієї чи іншої конфесії. До релігійних організацій належать: релігійні товариства, релігійні управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади. Здебільшого, паломництво здійснюється в теплу пору року і в релігійні свята. Кожен паломницький центр або місце має в церковному календарі дату для проведення паломництв, храмових свят. Таких дат в календарі може бути дві і більше на рік.

Львівська область відноситься до областей України з високим ступенем релігійності насе-

лення. У регіоні впродовж віків співіснують і розвиваються практично усі напрямки світового християнства (церкви східного обряду, латинська, вірменська), протестантизм та юдаїзм. Релігійне життя Львівщини – це складна система стосунків, які розвиваються під впливом багатьох економічних, культурних і демографічних процесів.

Населення Львівської області належить до різних релігійних конфесій. Найбільша кількість релігійних громад за даними Головного управління статистики у Львівській області на 1 січня 2013 р., належить до Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ) – 52,4%. Другим за чисельністю є Українське національне православ'я (УНП) – 29,6%, що представлене Українською Православною Церквою Київського патріархату – УПЦ (КП) і Автокефальною Православною Церквою (УАПЦ). Існують також громади Української Православної Церкви Московського патріархату – УПЦ (МП) – 2,2%, Римо-Католицької Церкви (РКЦ) – 4,6%, протестантських Церков – 10,5%, іудеїв – 0,1% та інші – 0,9%.

Станом на кінець 1995 р. кількість релігійних організацій становила 2549. Ця цифра збільшувалась з кожним роком і станом на 2000 р. вже становила 2773. Варто зазначити, що перше десятиліття ХХІ ст. відзначилося незначними темпами зростання кількості релігійних організацій. Станом на 2010 р. цей показник становив 2989 релігійних організацій у Львівській області, на сьогодні ж він становить 3034 релігійні організації. Обов'язковими установами в релігійній структурі є релігійні центри, управління (епархії, дієцезії, канцелярії тощо). Станом на 1995 р. їхня кількість у Львівській області становила 14. На початок ХХІ ст. кількість центрів різко зросла до 24. У 2012 р. їх налічувалось 29.

Релігійна мережа у Львівській області станом на 1 січня 2013 р. представлена 37 віросповідними напрямками. Релігійні громади в області займають велику частку серед релігійних організацій. З 1995 р. їх кількість змінилась від 2448 до 2896 станом на 1 січня 2013 р. Місій та братств у 1995 р. існувало 4 і 3 відповідно, до 2005 р. кількість місій різко зросла і становила 15, а у 2013 р. 24 місії. Братств, натомість, до 2013 р. залишилось лише 2. Також в області діє 5 центрів, 24 управління, 64 монастирі, 19 духовних навчальних закладів, 1113 недільних шкіл. Справами церкви в області опікується 2656 священнослужителів. Релігійні організації видають 23 церковні друковані засоби масової інформації. Для богослужінь релігійні організації використовують 2248 культових споруд, в тому числі 1788 – передані релігійним органі-

заціям за рішенням органу державної влади, а 460 – збудовані за роки незалежності.

Якщо аналізувати поконфесійно Львівську область, то в першу чергу виділяємо Українську Греко-Католицьку Церкву (УГКЦ), яка є домі-

нуючою в області. Вона є однією з чотирьох традиційних українських Церков, налічує біля шести мільйонів вірних в усіх регіонах України та на шести континентах світу.

Таблиця 1

Кількість релігійних громад у Львівській області в розподілі за конфесіями на 1 січня 2006 р. і на 1 січня 2013р.

Рік	Усього	УГКЦ	УАПЦ	УПЦ КП	УПЦ	РКЦ	Протестанти	Інші
2006	2736	1468	361	429	57	129	270	22
2013	2896	1518	387	461	65	134	303	28

Джерело: Головне управління статистики у Львівській області.

Порівнюючи статистичні дані за 1 січня 2006 р. із даними на 1 січня 2013 р. можемо сказати, що кількість релігійних громад зросла. Найбільше у чисельності зросли громади УГКЦ на 160, на другому місці громади УПЦ КП на 50 і на третьому місці протестанти на 133. Можемо зазначити, що у таких районах, як Дрогобицький та Самбірський спостерігається зменшення кількості громад УАПЦ, УПЦ КП, а також громад протестантських, що є одиничними випадками у Львівській області, так як загальний показник має тенденцію до зростання.

Узагальнюючи наведені дані, можна стверджувати, що етап екстенсивного розвитку релігійного життя у Львівській області завершився, поступившись місцем помірному розвитку церковно-релігійної мережі із середнім темпом збільшення релігійних інституцій у межах 2% на рік. Подальший розвиток церковно-релігійної мережі визначальним чином залежатиме від здатності Церкви відповідати вимогам пастирського служіння в умовах сучасного світу загалом та в обставинах суспільного життя в Україні зокрема.

У християнстві об'єктами поклоніння є чудотворні ікони, моці святих, святі цілющі джерела та ін. Серед об'єктів християнського паломництва, які зберігаються в храмах, найбільшу кількість складають чудотворні ікони (рис. 1). За всю історію християнської церкви з'явилися велика кількість чудотворних ікон, тобто ікон, з якими пов'язують певні чудеса і насамперед зцілення хворих різними хворобами людей. Кожна з чудотворних ікон має своє характерне зображення і свою історію.

Чудотворна ікона (чудотворний образ) – зображення святих, пов'язані з дивом. Образ Богоматері в християнському мистецтві займає особливе місце, оскільки виражає основоположну християнську догму – Боготілення. Кожна ікона Богоматері розкриває один з аспектів її

служіння і ролі в історії спасіння. Щодо назв, типів чудотворних ікон, то вони пов'язані або з якоюсь місцевістю або храмом, або з розповсюдженням ім'ям Богородиці (зокрема, Елеуса). Зображення Богоматері шанується майже в усьому християнському світі. Лише деякі напрямки в протестантизмі відкидають шанування ікон.

Чудотворні ікони Божої матері особливо поважають українські християни. Серед найбільш відомих чудотворних ікон: Вишгородська ("Володимирська", XI ст.), Ігорівська (XI ст.), Чернігівська (XII ст.), Печерська (XIV ст.), Холмська, Зарваницька, Самбірська, Марії Повчанській, Покрови з Січової церкви на Запоріжжі та інші. Якщо аналізувати в розрізі регіонів України, найбільше чудотворних ікон знаходиться в західних регіонах, які, як відомо, мають високий рівень релігійності населення.

На території Львівської області налічується 39 чудотворних ікон (див. рис.). Чимало з яких відомі не тільки на території України, а й за її межами. Зокрема, найвідоміші: Унівська чудотворна ікона Божої Матері, Грушівська чудотворна ікона Божої Матері, Крехівська чудотворна ікона Божої Матері, Деревнянська чудотворна ікона Божої Матері, Гошівська чудотворна ікона Пресвятої Богородиці та ін.

Чудотворні ікони розміщені в населених пунктах по всій території області. Вони є як у великих містах – адміністративних центрах УГКЦ, так і в маленьких селах. Найвища концентрація чудотворних ікон – у північно-західній і центральній частині регіону.

Розміщення чудотворних ікон має певний зв'язок з історичними особливостями розвитку території та особливостями населення. У передгірних і гірських районах області (Турківський, Сколівський, Старосамбірський, Дрогобицький) чудотворних ікон мало. Це частково можна пояснити відносно низькою щільністю на-

бностей, що дозволяє зіцлювати людей від різних захворювань, створювати божественні чудеса.

Нетлінність в християнстві з раннього середньовіччя є чинником культового вшанування. Саме нетлінність була головним аргументом при канонізації праведників у вірі. Мощі святих і блаженних разом з чудотворними іконами, представляються одним з головних джерел святості. Ця догма була прийнята Сьомим Вселенським Собором Православної і Католицької церкви в 787 р.

Наявність у церквах мощей святих вважається дуже важливим моментом. Останки поміщають в спеціальне приміщення і в спеціальний «колодязь», до якого миряни, прихожани церкви, можуть мати повний доступ. Часто у католиків і православних, незважаючи на розділення релігійних поглядів, поважаються мощі одного і того ж святого. У всі часи християнами зберігаються і шануються будь останки святих, канонізованих і беатифікованих під час земного життя так і після смерті. У християнстві налічується близько 40 тис. мощей святих та блаженних (православної, греко-католицької та римо-католицької церков), які зберігаються у вигляді попелу, кісток, а також тілесного нетління.

Серед святих і блаженних католицької і православної церкви є безліч святих, тіла яких були знайдені нетлінними. Зокрема, серед святих і блаженних української Греко-Католицької церкви це: Святий Йосафат, Блаженна Йосафата та Василь Величковський. Святі української православної церкви, тіла яких після смерті виявилися нетлінними: Феодосій Чернігівський, Йов Почаївський, Амфілохій Почаївський, Кукша Одеський, Войно-Ясенецький Лука, Антоній Печерський. Найбільш шановані святі українського православ'я: Олександр Свірський, Серафим Саровський, Константин Меркушінській, Адріан Ондрусівській, Сава Сторожевський.

На території Львівської області зберігаються чимало мощей святих та блаженних християнської церкви. Найбільша кількість релігійних реліквій належить до УГКЦ. У місті Борислав Дрогобицького району, Львівської області, в церкві св. Анни, яка входить до складу Самбірсько-Дрогобицької єпархії УГКЦ зберігається понад 1,5 тис. мощей. Це унікальна колекція мощей святих та блаженних Вселенської церкви. На даний час для загального огляду виставлено 187 реліквій, а найцінніші реліквії можна побачити переважно на великі свята або коли до церкви приводять важкохворих. У церкві представлені 54 реліквії, пов'язані з життям Ісуса Христа [6].

Протягом останніх років в церкві виставлені для поклоніння вірних мощі святих Вселенської церкви. Серед найвідоміших - апостолів: Петра, Павла, Юди Тадея, Філіпа, Андрія Первозванного, Якова старшого, Тома, Варфоломія, Якова молодшого (сина Алфея), Матія (був обраний замість Юди Іскаріотського), Симона Зилота; Євангелістів: Матвія, Івана Богослова, Марка, Луки, Івана Хрестителя, праведних Якима і Анни (покровительки храму), мощі апостолів сімдесяти (обраних після перших дванадцяти), Антонія Падевського (помічник у пошуку загублених речей), Валентина (покровителя всіх закоханих і помічника у зціленні від епілепсії), Шарбеля; святих отців: Василя Великого, Григорія Богослова, Івана Золотоустого, Григорія Ниського, Августина; представників монаших чинів: Франциска Асіського і трьох францисканців, Івана Боско і трьох салезіан, о. Пію і двадцяти п'яти капуцинів, Павла від хреста і п'ятнадцяти пасіоністів (екзорцистів), Франциска Ксаверія і трьох єзуїтів, Тома Аквінського і двох домініканців, Альберта Великого, священномученика Йосафата; блаженних новомучеників УГКЦ: Олімпії біди та Лаврентія Гарасіміва, Йосафати Гордої і Тарасик Мацьків та ін [8].

Всі мощі, які зберігаються в церкві св. Анни, - це мініатюрні частинки, ледь помітні неозброєним оком і запечатані в невеликих прозорих капсулах. Капсули вкладені у спеціально виготовлені дощечки з зображенням святого. Мощі діляться на три групи: перша - частки кісток; друга - кров, шкіра, нігті, волосся; третя - матеріальні речі, наприклад, клаптик одягу тощо [7]. Потреба людей в оздоровленні та врятованих спонукає до пошуків джерел Господа. Одним з перших чудотворних джерел, знайдених уже в християнські часи, у Візантійській імперії в V ст., Був Живоносне джерело в Константинополі. Найчастіше святі джерела пов'язані з появою Матері Божої. Саме Вона вказує шлях до Господа, допомагаючи подолати перешкоди і невдачі. Близько джерел по-особливому переживаєш Божу присутність як великий і незбагненний дар милосердя, любові і освячення [2 с. 14].

Святий цілюще джерело - це один з об'єктів релігійного туризму; потік води, який утворюється в результаті виходу підземних вод на поверхню землі, зазвичай, на місці явлення Матері Божої; вода з джерела наголошується чудодійною лікувальною силою, над джерелом може бути побудована каплиця Матері Божої [6, с. 27].

На території Львівської області відомо близько 20 святих цілющих джерел (див. рис. 1),

про які знають паломники не тільки на території України, а й за її межами. До найвідоміших відносяться: святий цілюще джерело в с. Острівчик-пильний Буського району, святий цілюще джерело «Кукушкін колодязь», святий цілюще джерело Крехівського монастиря, святе джерело Архистратига Михайла, святий цілюще джерело «Маруся», святий цілюще джерело в с. Тишковиці, святе джерело Унівської Лаври, святий цілюще джерело, в с. Раковець, святий цілюще джерело в с. Урич, джерело Божої Матері в с. Лісок, цілюще джерело святого Онуфрія, святий цілюще джерело, «Близько Бука», святе джерело Страдецької гори, святий цілюще джерело Пресвятої Богородиці, в с. Межиброди, святий цілюще джерело в с. Біличі, святий цілюще джерело в с. Грушів, святе джерело в Плузжне. Кожен з цілющих джерел має оригінальну історію і по-своєму привабливий для паломників. Більшість джерел розташоване в горбистих, передгірних і гірських місцевостях

області (Розточчя, Гологори, Вороняки, Прикарпаття, Карпати).

Висновки. На території Львівської області розміщено десятки місць паломництва різного типу і різного релігійного значення. Всі ці об'єкти мають історичну, культурну та релігійну цінність. Вони є передумовою розвитку в регіоні релігійно-паломницького туризму: місцевого, регіонального, загальнодержавного. До найважливіших заходів, які будуть сприяти розвитку паломництва до цих релігійних святинь потрібно віднести: по-перше, якісне дорожнє покриття, адже переважна більшість місць розташована в сільській місцевості, або далеко за їх межами; по-друге, інформаційне забезпечення, адже чимало місць, в яких розміщені паломницькі святині, на туристичних або автомобільних картах або на місцевості не позначені взагалі. Найвідоміші з місць паломництва вимагають додаткової інфраструктури, зокрема, закладів харчування та розміщення паломників.

Література

1. Вояковський Н. Шляхами наших прочан [Текст] / Н. Вояковський. – Львів : Місіонер, 1998. – 122 с.
2. Жаровська О. Паломницькі святині [Текст] / О. Жаровська: вид. 2-ге, випр. – Львів : Свічадо, 2011. – 224 с.
3. Ковальчук А.С. Географія релігій в Україні: [Монографія] / А. С. Ковальчук. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім., Івана Франка, 2003. – 308 с.
4. Конфесійна карта Львівщини: інформаційно-статистичний довідник. – Львів, 1997. – 84 с.
5. Любіцева О. О. Паломництво та релігійний туризм : [Навч. посібник] / О. О. Любіцева, С. П. Романчук – К. : Альтерпрес, 2011. – 416 с.
6. Релігійний туризм: термінологічний словник-довідник [Текст] / автор-упор. Т. Божук. – Львів : Укр. Бестселер, 2010. – 152 с.
7. Паломницькі місця. Довідник [Текст] / автори-упорядники І. Голота, М. Влад, М. Гузіль, В. Гіцинський. – Львів : «Карти і Атласи», 2011. – 178 с.
8. Патріарший паломницький центр УГКЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://pilgrimage.org.ua>.
9. Савчук Б. Молитовник-путівник для прочанина [Текст] / Б. Савчук. – Львів, 2006. – 278 с.
10. Святині, що знаходяться в храмах Львівської єпархії УПЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://orthodox.lviv.ua/lviverp/svjatini.htm>.
11. Святині Церкви [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://moshi-sviatih.ckto.ru>.
12. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2012 рік [Текст]. – Івано-Франківськ : Головне управління статистики у Івано-Франківській області, 2012. – 258 с.
13. Статистичний щорічник Львівської області за 2012 рік [Текст]. – Львів : Головне управління статистики у Львівській області, 2011. – 276 с.
14. Статистичний щорічник Тернопільської області за 2012 рік [Текст]. – Тернопіль : Головне управління статистики у Тернопільській області, 2012. – 315 с.
15. Українська автокефальна православна церква УПЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://patriarchia.org.ua>.
16. Українська Православна церква Київський патріархат УПЦ [Електронний ресурс] / Режим доступу : <http://www.cerkva.info/ru/web-sites/site-uoc-kr.html>.
17. Єпархії Української Православної Церкви (Московського Патріархату) [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org>.